

# Klimatansvar utan skuldkänsla

## Perspektiv på ansvarsfrågan i Evangelisk-lutherska kyrkans klimatdokument

OTSO KORTEKANGAS

**ABSTRAKT** Artikelns syfte är att kartlägga hur Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland diskuterar sitt klimatansvar. Den fråga som ställs är hur detta ansvar definieras a) historiskt b) idag och c) i fråga om de kommande generationerna. Studien utgår från Evangelisk-lutherska kyrkans viktigaste klimatdokument (Tacksamhet, respekt, måttfullhet: Klimatprogram för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland [2008], Kyrkans energi- och klimatstrategi: En kolneutral kyrka 2030 [2019], Handbok för Kyrkans miljödiplom [första versionen 2001, senaste uppdateringen 2021]). Artikeln placerar kyrkans klimatdokument i en kontext av klimatrelaterade ansvarsfrågor och ekoteologi. Artikelns första del utforskar kyrkans klimatansvar i ett historiskt perspektiv, och fokuserar på kyrkans historiebruk (det mnemoniska perspektivet – hur kyrkan kommer ihåg sin egen historia i förhållande till miljöfrågor). Den andra delen studerar räckvidden av kyrkans ansvar idag (det intragenerationella, synkrona perspektivet) och för de kommande generationerna (det intergenerationella, diakrona perspektivet). Artikeln kommer fram till att medan ansvaret historiskt och idag definieras rätt tydligt, är den intergenerationella, framåtriktade ansvarsdefinitionen vag. Detta föranleds av den starka betoningen på kärlek och tro i stället för skuld som den drivande kraften bakom en förändring mot en mer hållbar relation till naturen. Kyrkans klimatdokument är på många sätt ambitiösa men de väcker också en kritisk fråga som framtidens generationer kommer att ställa ifall vi inte gör det idag: hur ska vårt intergenerationella klimatansvar se ut om skulden för våra ohållbara val inte är en viktig del av dess definition?

**ÄMNESORD** Intergenerationellt ansvar, miljöetik, ekoteologi, mnemoniskt ansvar, klimatansvar.

## INLEDNING, SYFTE OCH FRÅGOR

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland<sup>1</sup> har formulerat och publicerat ett klimatprogram (2008), och lanserat en uppdatering eller komplettering till programmet år 2019. För det praktiska arbetet har kyrkan även gett ut en handbok (första versionen 2001, senaste uppdateringen 2021). Att kyrkan formulerar klimatmål är inte överraskande i en kontext där allt fler stater, kommuner, företag och andra aktörer börjat ta klimatkrisen i alla fall till synes på allvar. Med klimatprogrammet (2008) och handboken (2001, 2021) var Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland relativt tidig att haka på trenden att relatera sin verksamhet till den globala diskussionen om klimatet.

Kyrkans miljöarbete handlar delvis om sådant som de flesta andra stora organisationer arbetar med. Resonemang som klimatdokumenten för fram är bland annat frågor om hur kyrkan ska optimera användningen och uppvärmningen av kyrkorna och de övriga lokalerna i kyrkans ägo, hur logistiken sköts på ett miljöeffektivt sätt, och hur församlingarnas skogsegendom borde skötas. Utöver sådana praktiska frågor innehåller kyrkans klimatdokument också en hel del etiska och teologiska kommentarer. Som Tuomas Hynynen skriver i sin avhandling om kyrkans etiska ställningstaganden under början av 2000-talet, ingår det i Evangelisk-lutherska kyrkans självförståelse att vara en aktiv debattör och aktör inom olika socialetiska frågor.<sup>2</sup> Kyrkans egen förståelse av sitt ansvar är alltså inte enbart pastoral utan även samhällelig, i och med att socialetik och socialetisk verksamhet ingår i kyrkans grunduppdrag. Därför är det också logiskt att kyrkan formulerat sitt eget klimatansvar, som de ovan nämnda dokumenten är tecken på.

Artikelns syfte är att kartlägga hur Finlands evangelisk-lutherska kyrkas viktigaste klimatdokument diskuterar kyrkans klimatansvar. Den fråga som ställs är hur detta ansvar definieras a) historiskt b) idag och c) i fråga om de kommande generationerna.

Som empiriskt material används först och främst det dokument som heter *Tacksamhet*,

*respekt, måttfullhet: Klimatprogram för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland*<sup>3</sup> och som publicerades 2008. Dokumentet är skrivet av ett antal teologer kopplade till Evangelisk-lutherska kyrkan på uppdrag av kyrkostyrelsen. Uppdateringen till detta dokument, *Kyrkans energi- och klimatstrategi: En kolneutral kyrka 2030* (2019), samt *Handbok för Kyrkans miljödiplom* (2021 års upplaga) används också i mindre utsträckning. De två senare dokumenten är konkreta handlingsplaner som till sina teologisk-etiska delar utgår ifrån och förankrar sina resonemang i kyrkans klimatprogram. Dessa innehåller, i en teologisk och etisk mening, få nya ställningstaganden. I stället hänvisar de till klimatprogrammet från 2008. De tre dokumenten benämns i artikeln kollektivt med termen ”kyrkans klimatdokument”.

I uppdraget som kyrkostyrelsen gav till arbetsgruppen ingick en dubbel uppgift: å ena sidan skulle klimatprogrammet ge praktiska och konkreta råd för församlingar gällande klimatarbetet. Å den andra skulle programmet kopplas till och förankras i kyrkans lära. Därigenom skulle dokumentet också inspirera till samhällelig diskussion ur kyrkans perspektiv.<sup>4</sup>

Artikelns första del utforskar klimatdokumentens klimatansvar ur ett historiskt perspektiv och fokuserar på historiebruk (det mnemoniska perspektivet – hur kyrkans historia presenteras i förhållande till klimatfrågor). Den andra delen studerar räckvidden av kyrkans klimatansvar idag (det intragenerationella, synkrona perspektivet) och för de kommande generationerna (det intergenerationella, diakrona perspektivet).

- 1 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland kommer framöver i denna artikel att refereras till som ”Evangelisk-lutherska kyrkan” eller ”kyrkan”.
- 2 Hynynen 2019, 66; Pesonen 2004, 68–69.
- 3 I denna artikel används kortformen ”klimatprogrammet”.
- 4 Hynynen 2019, 157; Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 8.

I den första delen använder artikeln teori av framför allt sociologen Eviatar Zerubavel som i sin forskning visat på vilka sätt det kollektiva minnet av en gemenskap genererar gränser för denna gemenskap. Viktiga begrepp är den historiska kontinuiteten, utformningen av minnesnarrativet och de avståndstaganden som gemenskaper markerar gentemot sin egen historia.<sup>5</sup> Teorin är hjälpsam i att bena ut hur klimatdokumenten positionerar kyrkans historia i förhållande till dagens klimatförändring. Den första delen fungerar samtidigt som en historisk bakgrund för den efterföljande diskussionen om klimatansvar.

Den andra delen handlar om intragenerationellt (samtida) och intergenerationellt (i förhållande till de kommande generationerna) klimatansvar ur kyrkans perspektiv. I dialog med klimatdokumentens ekoteologiska resonemang använder jag filosofen Matthias Fritsch bok *Taking Turns with the Earth* (2018). Fritschs forskningsrön är användbara då de konkretiserar en omfattande forskningstradition i några lättillgängliga och enkelt tillämpbara begrepp. Fritsch begrepp ”indirekt ömsesidighet” (indirect reciprocity) och ”turtagande” (turn-taking) är särskilt viktiga analytiska begrepp.<sup>6</sup>

#### KYRKANS MNEMONISKA NARRATIV: EN BLANDNING AV PROGRESSION OCH CYKLISM

Användningen av begreppet mnemonisk gemenskap (mnemonic community) i denna artikel inspireras främst av sociologen Eviatar Zerubavels verk, där han studerat hur olika gemenskaper förhåller sig till sitt förflutna. Zerubavels tes är att det man väljer att komma ihåg som gemenskap säger en hel del om hurdan gemenskapen är idag, och vilka dess gränser är. Zerubavel identifierar också olika typer av mnemoniska narrativ, alltså hur en gemenskaps kollektiva historia ser ut om man betraktar den som en berättelse.<sup>7</sup> Zerubavels operationalisering av mnemonisk gemenskap bygger på en postmodern och post-strukturalistisk historieuppfattning, där bland annat Hayden White varit en tongivande röst. Denna historieuppfattning understryker histo-

ria som en helhet av olika narrativ som inte är helt och hållet fiktiva men vars luckor fylls i av människor som lever idag.<sup>8</sup>

Kyrkans klimatdokument gör anspråk på en historiskt global räckvidd. Alla tre klimatdokument poängterar att klimatkrisen är ett globalt problem som kräver globala lösningar. Alla dokument nämner också den globala södern som det område som först och hårdast drabbats, och kommer att drabbas av klimatförändringar. Denna globala inramning utgår delvis från de naturvetenskapliga resultat dokumenten refererar till. Det finns dock också en kristen tanke här: vi ska ta hand om de som har det sämre eller som är svagare. Detta rymmer väl med kyrkans ”profetiska röst” gällande samhällsansvar, som Hynynen diskuterat.<sup>9</sup> Samtidigt finns det vissa ekon från finska kyrkans tradition, och särskilt från missionsperioden i den globala södern: området framställs som den mest sårbara regionen medan till exempel det ekologiskt lika hårt drabbade och geografiskt mer närbelägna Arktis inte omtalas i samma utsträckning.<sup>10</sup> ”Den globala södern” framställs som den arena där klimatkrisen egentligen kommer att utspela sig, och Finland som ett rikt land i norr vars uppgift det är att hjälpa de områden där klimatändringarna orsakar olika typer av problem.<sup>11</sup>

I de mer konkreta delarna av klimatprogrammet poängteras det dock att hjälp till ”mindre utvecklade länder” bör ges parallellt med

5 Zerubavel 2004, 11–36.

6 Fritsch 2018, 6–15.

7 Zerubavel 2004, 1–36.

8 White 1973, som i Zerubavel 2004.

9 Hynynen 2019, 66.

10 Arktis omtalas en gång i klimatdokumenten, då kort som ett exempel på ett sårbart område tillsammans med flera andra.

11 För en diskussion om finländsk mission och postkoloniala framställningar av den globala södern, se till exempel Olli Löytty doktorsavhandling, Löytty 2006.

klimatåtgärder i Finland. Klimatprogrammet poängterar också att det historiskt sett har varit västvärlden som bidragit mest till klimatkrisen, medan andra delar av världen får lida av de värsta konsekvenserna, i alla fall i de första faserna av klimatkrisen.<sup>12</sup>

Den globala nivån förankras också i Bibeln och i skapelseteologin. Gud har skapat oss till sin avbild och gett oss i uppgift att bevara och förvalta hans skapelse, som innefattar alla människor och hela planeten. Här är dock framför allt klimatprogrammet noga med att poängtera att detta inte är en resignation till panteismen: de kristna tror inte att allt är Gud. Men allt är skapat av Gud och det finns därmed en helighet i hela skapelsen som också innebär att vi har ansvar för den. Den mnemoniska inramningen gällande klimatarbetet är alltså global till att börja med, i alla fall på en rätt så abstrakt nivå: Evangelisk-lutherska kyrkan måste börja med hela mänskligheten, eller till och med planeten (skapelsen) då den ska minnas sig själv som gemenskap.<sup>13</sup>

En viktig diskussion ur det mnemoniska perspektivet är klimatprogrammets kommentar till den kritik som den amerikanska historikern Lynn White och många andra efter honom framfört, att den västerländska kristna traditionen i sig bär på ett destruktivt arv där människan som "skapelsens krona" får exploatera naturen som hen vill.<sup>14</sup> I enlighet med den holistiska ekoteologin<sup>15</sup> kopplar klimatprogrammet detta arv väldigt starkt och tydligt till upplysningen och dess negativa följder för miljön. Upplysningen och de talrika teologerna som agerade som dess fanbärare bidrog till en rationaliserad världsbild där allt kunde exploateras och utnyttjas av människan. Denna diskussion ges en viktig plats i klimatprogrammet.

På detta sätt väljer kyrkan att komma ihåg sig själv som en västeuropeisk gemenskap som nu har en del av ansvaret för att nedmontera de negativa delarna av upplysningsarvet. Denna specifika typ av mnemoniskt narrativ, som understryker en positiv progression från det förflutna och fram till idag, är något Zerubavel kallar för "progress plotline", alltså framgångsnarrativ. Ett sådant narrativ målar upp en bild av ett förflutet

som är sämre än nutiden. På detta sätt framhävs också förmågan att lära sig av gamla misstag. I klimatdokumenten framställs en kyrka som bekänner sina gamla synder, men vill också visa att den mognat som gemenskap och kan ta ansvar på ett bättre sätt än tidigare.<sup>16</sup>

Från denna västeuropeiska nivå fokuserar dokumenten vidare till det finländska samhället och den finska kulturen. Finland som stat och samhälle kontrasteras för det första med den globala södern. En stat som Finland anses vara en rik nation som har helt andra förutsättningar att hantera ett varmare klimat än "fattiga länder", vars förutsättningar att anpassa sig till effekterna av klimatkrisen är väsensskilt sämre. Klimatdokumenten framställer Finland som en del av den industrialiserade västvärlden, som har en annan typ av beredskap att förbereda sig och handskas med klimatproblem än den övriga världen. Å andra sidan poängterar klimatprogrammet att Finland också kan få hjälp i denna process, i och med att finländarna behöver "utvecklingshjälp för att kunna frigöra sig från en konsumentcentrerad livsstil."<sup>17</sup>

När det gäller mer specifikt den finska kulturen framför klimatprogrammet idén om en specifik finsk naturrelation som en utgångspunkt för en förändrad syn på klimatet: "också i dag berättar många finländare att de upplever Guds närvaro när de rör sig i naturen, speciellt i skogen".<sup>18</sup> Denna specifika historiska natur-

- 12 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 13, 61.
- 13 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 23, 33–34.
- 14 White 1967.
- 15 Se till exempel Kainulainen 2007, 14; Veikola 2007, 35–40. Kainulainen är en av författarna av klimatprogrammet.
- 16 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 17–19; Zerubavel 2004, 14.
- 17 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 60–61.
- 18 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 20.

relation som anses avspegla sig i den finska kulturen även idag problematiseras inte i kyrkans dokument. Klimatprogrammet verkar ta det för givet att det finns en sådan speciell och specifik naturrelation som det finska folket kollektivt kommer ihåg ”innerst inne”, under flera lager av modernisering och industrialisering av den finska kulturen. Skogspromenader och sommarstugor tas som rätt så banala belegg för existensen av en sådan inbyggd finsk naturrelation. Det är emellertid oklart vad som är det specifikt finska i dessa företeelser som också är väldigt vanliga i till exempel Sverige, Norge eller Ryssland, för att ta några exempel från närområdet.<sup>19</sup> Denna tanke om den finska naturrelationen påminner om diskussionen i Pauliina Kainulainens antologi *Pyhän kosketus luonnossa* (2007), samt i hennes monografi *Metsän teologia* (”Skogens teologi”, 2013) där Kainulainen vill skapa en kontextualiserad finsk ekoteologi. Kyrkans klimatprogram är således en del av samma diskussion, med tanke på Kainulainens viktiga roll i författandet av dokumentet.<sup>20</sup>

Utöver de finländsk-samhälleliga och finsk-kulturella nivåerna innehåller klimatdokumenten även en kyrklig, eller evangelisk-luthersk nivå, det vill säga det specifika bidraget som härrör från kyrkans egen tradition och historia. Enligt Kyrkans klimatprogram ska kyrkan delta i klimatarbetet och avvärjningen av miljökrisen precis som alla andra samhälleliga aktörer. Klimatprogrammet poängterar vidare att kyrkan har ett speciellt uppdrag då det gäller behovet av att ändra våra tankebanor och beteendemönster i en mer ekologisk riktning. Detta speciella uppdrag framställs som ett lösningsorienterat undanröjande av de seder och attityder som förhindrar utvecklingen mot en hållbar livsstil. Detta uppdrag säger något om kyrkan som en mnemonisk gemenskap i och med att uppdraget legitimeras av kyrkans egen tradition som en viktig del av det finländska samhället och ett samfund med ett profetiskt uppdrag. Kyrkans bidrag till klimatarbetet och klimatdebatten koncentreras i de tre begreppen som redan finns i klimatprogrammets titel, och som kommer att behandlas mer ingående i den följande delen av

artikeln: tacksamhet, respekt och måttfullhet.<sup>21</sup>

Den mnemoniska analysen visar förutom på viktiga historiska kontinuiteter även på avbrott och distanseringar. Det är tydligt att klimatdokumenten tar avstånd från ett tidigare västerländskt arv inom den lutherska och allmänt västeuropeiska teologin som framställt naturen som något människan ska kontrollera och utnyttja. Klimatdokumenten besvarar på så sätt kritiken från Lynn White och andra och medger att en sådan skadlig härskartanke förvisso ingått i kyrkans teologi.<sup>22</sup> I och med det moderna klimatarbetet söker sig kyrkan enligt klimatdokumenten dock aktivt till en annan, äldre kristen tradition som är mer hållbar och skonsam gällande människans relation till den övriga skapelsen. Här kompletteras det progressiva narrativet med ett cykliskt narrativ, som alltså lyfter fram något från det förflutna som åter har blivit aktuellt. Klimatdokumenten följer här ett relativt allmänt ekoteologiskt resonemang som återfinns förutom i den finländska och svenska ekoteologiska diskussionen även internationellt.<sup>23</sup> Den västerländska tolkningen av Bibeln pekas ut som upphovet till en destruktiv miljörelation, och inte Bibeln eller den ”ursprungliga” kristna traditionen i sig.<sup>24</sup>

Sammanfattningsvis kan man konstatera att kyrkan kommer ihåg sig själv som en gemenskap som äger historia och aktualitet på följande nivåer: 1) den globala nivån, med betoning på en världsvid klimatkris som kräver att hela världen

- 19 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 20; Om finländarnas naturrelation, se även Kysely suomalaisten luontosuhteesta (2020). För en diskussion om svenskarnas naturrelation, se till exempel David Thurfjells bok *Granskogsfolk* (2020) och Lisa Röstlunds bok *Skogslandet* (2022).
- 20 Kopperi & Saarinen 2022, 314.
- 21 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 6, 14.
- 22 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 18–20.
- 23 Se till exempel Habel 2000.
- 24 Zerubavel 2004, 17–30.

agerar, däribland kyrkan; 2) den allmänkristna nivån där framför allt bibeltexter är viktiga; 3) den västeuropeiska nivån, där upplysningsarbetet är en viktig komponent; 4) den finländsk-samhälleliga nivån som framställer Finland som en rik nation som har råd att hjälpa fattigare delar av världen. I den finländsk-samhälleliga helheten ingår också tanken att kyrkan måste agera i samarbete med andra samhälleliga aktörer. Vidare finns 5) den finsk-kulturella nivån som understryker att det finns en ”uråldrig” specifik finsk naturrelation, och slutligen 6) den evangelisk-lutherska nivån: kyrkan är sedan länge en viktig del av samhället; kyrkan är därmed ett samfund med en profetisk röst som ska användas för samhällets bästa.

#### ANSVARSRÅG I OCH BORTOM TIDEN

Då artikeln tidigare fokuserat på hurdana bakåtblickande gränser kyrkan ritar omkring sig som en gemenskap då det gäller klimatansvar, ska uppmärksamheten nu riktas mot vilket ansvar kyrkan anser sig ha idag, och i framtiden, när det gäller de kommande generationerna. Här placeras kyrkans klimatdokument i en kontext av miljöetik genom två begrepp lånade av filosofen Matthias Fritsch: asymmetrisk ömsesidighet och turtagande. Fritsch teori ger verktyg att betrakta artikelns forskningsuppdrag externt, utanför den ekoteologiska diskussionen som kyrkans klimatdokument i många fall är inspirerade av. Samtidigt utgör Fritsch en intressant parallell till kyrkans klimatetik: i båda fallen försöker författarna undvika ”nutidens tyranni”, som klimatfilosofen Stephen M. Gardiner kallat vår generations etiska förhållande till de kommande generationerna.<sup>25</sup> Både kyrkans klimatdokument och Fritsch påpekar att den etik som ska ersätta detta tyranni inte ska ha skuld känsla som drivkraft.

Intrationellt ansvar:  
asymmetrisk ömsesidighet

Björn Vikström, ordförande för Uppföljningsgruppen för kyrkans miljöändan, summerar i introduktionen till *Handboken för kyrkans miljödiplom* (2021) kyrkans klimatansvar enligt följande: ”I klimatansvaret förenas ansvaret för

medmänniskan och för utsatta grupper, för djur och växter, för kommande generationer och för de allra fattigaste.”<sup>26</sup> Liknande inramningar av klimatansvaret finns i ärkebiskop Tapio Luomas förord till samma dokument, där han betonar att ”livet på vår planet utgör en rik och ömtålig helhet där allt hänger ihop.” Förutom denna holistiska grundtanke poängterar Luoma att Gud gett människan uppgiften att ”både bruka och värna.”<sup>27</sup> Första meningen i Jukka Paarmas förord till klimatprogrammet (2008) har också en liknande tanke:

Vi människor som lever just nu har blivit ålagda ett aldrig tidigare skadat ansvar för framtiden. Det som vi nu gör eller låter bli att göra inverkar på de kommande generationernas, våra barnbarns, liksom hela Guds skapelses liv.<sup>28</sup>

Det är i och med dessa citat tydligt att kyrkan anser sig ha ett speciellt klimatansvar som i enlighet med kyrkans uppgift ålägger kyrkan att ta ställning för ekologisk hållbarhet. Kyrkans klimatprogram poängterar att människan enligt Bibeln förvisso har en större makt över skapelsen än övriga djurarter. Denna makt medför dock också ett större ansvar över hela skapelsen. Detta är grunden för ett specifikt kristet klimatansvar.<sup>29</sup> Det är också tydligt att klimatansvaret i kyrkans klimatdokument kan placeras i den typ av ekoteologi som bland andra Juhani Veikkola och Per Larsson definierar som den ”holistiska”.<sup>30</sup> Kyrkan och dess medlemmar har ansvar för hela mänskligheten och även andra organismer och själva planeten.

Kyrkans klimatprogram presenterar Evangelisk-lutherska kyrkans klimatansvar koncentrerat genom tre ord. Det första ordet

25 Kyllönen 2020, 127; Gardiner 2011, 143–144.

26 Handbok för Kyrkans miljödiplom 2021.

27 Handbok för Kyrkans miljödiplom 2021.

28 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 6.

29 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 26–27.

30 Veikkola 2007, 35–38; Larsson 2010, 26–27.

är *tacksamhet*. Enligt klimatprogrammet får tacksamhet gentemot Gud och Skapelsen, och tacksamhet för möjligheten att möta andlighet och Gud i naturen, oss att ta hand om alla de som har det sämre ställt, och i förlängningen miljön och vår planet. Det andra ordet, *respekt*, hänvisar till en respektfull inställning till skapelsen. Hela skapelsen är delaktig av skaparens helighet, och kräver en respektfull och skonsam inställning av oss. Enligt klimatprogrammet går en respektfull ekoteologisk inställning emot tanken att vara girig och utnyttja resurser själviskt, och leder i stället till ”omsorg – om de fattigaste människorna och naturen: atmosfären, vattnen, skogarna och djuren”.<sup>31</sup> Det tredje ordet är *måttfullhet*. I och med detta ord hänvisar klimatprogrammet till en uråldrig kristen idé om att den kristna livsstilen är enkel: ett kristet liv är ett liv vars val och gärningar inte tär på andra eller på naturen. Bön och tystnad, snarare än det materiella, är den kristnes ledstjärnor. Jesus Kristus kallar oss till en konstant strävan efter en livsstil som är hållbar gentemot våra närmaste och hela skapelsen.<sup>32</sup>

Kyrkans klimatdokument utvidgar kyrkans klimatansvar i vår egen tid till ett globalt sammanhang, till hela världen och de allra fattigaste och även till den övriga skapelsen (djuren och växterna). Denna intragenerationella fokusering placerar kyrkans klimatansvar i tiden, i en global, eller egentligen planetär<sup>33</sup> värld där människans ansvar inte bara handlar om andra människor utan även om hela planeten. Både klimatprogrammet, som vi sett ovan, *Kolneutral kyrka 2030* och *Handboken för Kyrkans Miljödiplom* återkommer till denna tanke ett antal gånger. *Kolneutral kyrka 2030* poängterar att en kristen måttfull livsstil är anpassad till jordens resurser. Handboken konkretiserar tanken om klimatansvaret på församlingsnivå och framställer kyrkans miljödiplom som ett sätt för församlingen att visa att den bär sitt klimatansvar. Genom att föregå med gott exempel skapas också trovärdighet att använda sin röst för uppdraget ”att bruka och värna om skapelsen”.<sup>34</sup>

Det intragenerationella klimatansvar som presenteras i kyrkans klimatdokument är alltså

globalt, planetärt, och holistiskt. I och med att ansvaret sträcker sig till hela mänskligheten och planeten är ansvaret även *asymmetriskt ömsesidigt*, för att använda en term ur Fritsch miljöetik. Denna typ av ömsesidighet handlar om att vi förstår att vi aldrig kommer att träffa eller komma i kontakt med alla de människor, djur, organismer och den abiotiska naturen som vi har ansvar gentemot. Men ansvaret kommer inte heller från en förväntan att symmetriskt få tillbaka, utan från en insikt att det vi gör är ansvarsfullt och rätt i sig självt. I kyrkans klimatdokument förankras en idé om asymmetrisk ömsesidighet i tanken att en kristen person alltid i första hand tänker på sin nästa och inte på sig själv.<sup>35</sup> Fritsch resonemang visar å andra sidan att ett sådant förhållningssätt inte behöver vara konfessionellt, eller specifikt kristet.

I enlighet med ekoteologins rådande betoningar och (implicit) det dubbla kärleksbudet betraktar kyrkans klimatdokument Evangelisk-lutherska kyrkan som en aktör som har ansvar för världens fattiga människor och för dem som drabbas eller kommer att drabbas av klimatkrisen. Utöver detta ansvar ska de kristna, och kyrkan som helhet ha ett tacksamt, respektfullt och måttfullt förhållande till miljön och vår planet. Ansvaret är, för att använda Fritsch terminologi, indirekt ömsesidigt då det förutsätter en etik som accepterar att vi inte alltid direkt kan se följderna av våra etiska handlingar.

31 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 36–37.

32 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 39, 53.

33 Begreppet *planetär* i stället för *global* har föreslagits av flera forskare som en beteckning på vår antropocena tidsålder där det globala – som relaterar till den globala mänskligheten – måste kompletteras med en ekologisk, planetär nivå. Vi är alltså förutom medlemmar av en global mänsklighet även komponenter i en planetär biosfär, se till exempel Chakrabarty 2021.

34 Kyrkans energi- och klimatstrategi 2019.

35 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 39; Fritsch 2018, 11–12.

Intergenerationellt ansvar: turtagande med de kommande generationerna

”[D]agens generationer och i-länder betalar [inte] full avgift för sina utsläpp och skuldsätter sig således i förhållande till kommande generationer.”<sup>36</sup> Detta citat från klimatprogrammet hänvisar till Sternrapporten – ett viktigt vetenskapligt klimatdokument från 2006 som författades av nationalekonomen Nicholas Stern på uppdrag av den brittiska regeringen. Det är viktigt att observera att formuleringen pekar på ett ansvar gentemot de kommande generationerna. Detta tyder på att kyrkans klimatansvar enligt klimatdokumenten inte bara är intragenerationellt och synkront utan även intergenerationellt, alltså aktivt mellan flera generationer. Kyrkan och dess medlemmar har alltså ansvar för och inför människor som vår generation i flertalet fall aldrig kommer att träffa.<sup>37</sup>

Kyrkans klimatprogram presenterar det intergenerationella klimatansvaret som en process: genom tro och nåd blir vi tacksamma gentemot Gud för att vi får ha vår tur på jorden. Samtidigt blir vi också mottagliga för tanken att ta hand om vår jord för de kommande generationerna. Tacksamhet och nåd blir transformativa upplevelser som får oss att ta ansvar för planeten. I stället för att resignera till passivitet inför Guds plan för världen kallar klimatdokumenten kyrkans medlemmar till en aktiv livsstil för en mer hållbar framtid. I centrum av detta uppdrag står Guds kärlek, som ”väcker en vilja till genkärlek. Människan, som känner en djup samhörighet med allt skapat, vill bevara naturens mångfald och skönhet också till de kommande generationerna.”<sup>38</sup> Kari Kopperi och Risto Saarinen har nyligen framhåvt att klimatprogrammets teologiska del genomsyras av den ”kärlekens teologi” som teologiprofessor Tuomo Mannermaa och hans studenter utvecklat och formulerat. Enligt Kopperi och Saarinen har Antti Raunio och Pauliina Kainulainen haft huvudansvaret för författandet av klimatprogrammets teologiska del, och det är enligt Kopperi och Saarinen framför allt via Raunio som Mannermaa-skolans betoningar kommit till dokumentet. Kopperi och Saarinen poängterar att i

och med detta teologiska val belyses moralfrågor ur ett något överraskande perspektiv då Guds kärlek, snarare än naturrätten, fungerar som utgångspunkt för formulerandet av klimatansvar.<sup>39</sup>

Insikten att vi inte äger planeten är en viktig komponent i klimatdokumentens resonemang. Även Fritsch, inspirerad av filosofen Emmanuel Levinas, anser att insikten om att vi har ett ansvar gentemot de ännu-inte-födda som vi aldrig kommer att känna eller ens träffa kommer därav att vi förstår att det som vi ska ge vidare, en planet som är beboelig, inte har varit vårt till att börja med.<sup>40</sup> Tacksamhet och nåd som en transformativ process är ett exempel på vad Fritsch kallar för turn-taking, eller turtagande. Turtagande är en etisk kontinuerlig handling där man inser att våra gärningar har betydelse för de kommande generationerna. Den etiska frågan blir då alltså hur vår generations ”tur” på jorden ska se ut så att den är hållbar både i förhållande till vår planet och till de kommande generationerna. Vi har fått jorden som gåva av våra förmödrar och -fäder och ska ge den vidare till dem som kommer efter oss. Turtagande kallar alltså oss att göra goda gärningar för en bättre framtid för människor vi bara har en indirekt koppling till. Fritsch påpekar att turtagande inte handlar om att definiera vad exakt, hur mycket, och hurdana saker och fenomen vi är skyldiga de kommande generationerna. Det handlar i en etisk mening alltså inte om att definiera vad och hur mycket av planeten som vi ska spara till eftervärlden, utan om en holistisk syn på hela vår generations liv och avtryck på jorden.<sup>41</sup>

Både kyrkans klimatdokument och Fritsch miljöetik talar om ett ansvar som sträcker sig globalt och diakront. Trots detta ansvarsperspektiv är det viktigt att observera att skuldfrå-

- 36 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 13.  
 37 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 13.  
 38 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 39.  
 39 Kopperi & Saarinen 2022, 314–317.  
 40 Fritsch 2018, 106.  
 41 Fritsch 2018, 12–15.



gorna inte är det centrala innehållet. Varken kyrkans klimatdokument eller Fritsch vill skuldbelägga vår generation för våra och tidigare generationers miljöförstörelse. I varje fall anses inte skuldkänslan vara en sund utgångspunkt för klimatpolitiken. Klimatprogrammet konstaterar detta i klarspråk, återigen med Guds kärlek som kärna: "När skuldkänslorna tynger och syndens realitet gör sig starkt påmind, får människan ta till sig budskapet om Guds nåd och kravlösa kärlek". Vidare konstaterar klimatprogrammet att den kristne i och med och på grund av Kristi frälsningsverk och nåd får krafter att orka bära ansvar för jordklotets framtid.<sup>42</sup>

Det är alltså kärleken och nåden som befriar oss till att verka för en bättre relation till miljön, snarare än uppräknandet av våra synder och försöken att göra bot genom gärningar. Fritsch miljöetik vill på samma sätt komma bort från skuldfrågorna och anta ett holistiskt perspektiv där vi ser vår tur på jorden i perspektivet av en kedja av generationer och försöker omdefiniera vår relation till jorden och till de kommande generationerna i en mer hållbar riktning. Turtagande innefattar därför också ett ansvar gentemot miljön. Kyrkans klimatprogram konstaterar också ett sådant ansvar: en respektfull inställning till Guds skapelse innebär att vi ser oss själva som en del av skapelsen och riktar vår uppmärksamhet till ett mer ansvarsfullt liv gentemot skapelsen. Detta är Evangelisk-lutherska kyrkans version av turtagande.

Det som också är tydligt i klimatdokumenten är att teoretiseringen kring "de kommande generationerna", eller de "icke-födda", eller något som också kunde kallas för den eskatologiska kyrkan, förblir på en väldigt allmän nivå. Förutom slentrianmässiga referenser till just "de kommande generationerna" är klimatdokumenten restriktiva i sitt teologiska resonemang kring ett intergenerationellt ansvar. Dokumenten talar sporadiskt om en dimension bortom vår tid men den är enbart greppbar som "reflektionseffekter" i vår egen tid.<sup>43</sup> Klimatdokumenten är implicita men tydliga på punkten att Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland aktivt väljer att inte se klimatkrisen som en determinerad händelse (eller en

del av Guds eskatologiska plan) som människan inte kan påverka.

Klimatprogrammet konstaterar att man inte kan skilja åt tro och det praktiska livet från varandra – vi måste jobba vidare på jorden även i osäkra tider.<sup>44</sup> Att sköta sitt ämbete och uppdrag i vår egen tid är det primära sättet att förhålla sig både till evigheten och de kommande generationerna, och till vårt intergenerationella ansvar. Denna kortfattade linje, tydligt förankrad i livet på jorden och i det konkreta och det praktiska, blir förstälig ur ett lutherskt teologiskt perspektiv som ovan beskrivits. Klimatdokumentens syfte är också att skapa förutsättningar för konkret klimatarbete inom kyrkan, och det är därför logiskt att perspektivet ligger på livet här och nu, och vad kyrkan rent praktiskt kan göra för att motverka klimatkrisen.

Som parallellläsningen av kyrkans klimatdokument med Fritsch visar, kan man komma till liknande slutsatser kring ett holistiskt intragenerationellt ansvar utan att ha en luthersk, eller överhuvudtaget konfessionell kristen ståndpunkt. Kyrkan skiljer sig från många andra typer av samhällsliga gemenskaper genom att den enligt sin egen lära inte bara är ett samfund i tiden, utan också de heligas samfund, alltså en transcendent gemenskap. I kyrkans klimatarbete skulle det därför i framtiden vara både särskilt relevant och potentiellt väldigt givande att teoretisera mera kring intergenerationellt ansvar, och det specifikt transcendentala i en evangelisk-luthersk miljöetik.<sup>45</sup>

42 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 36, 39.

43 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 36.

44 Tacksamhet, respekt, måttfullhet 2008, 37.

45 I ett ekumeniskt sammanhang har denna transcendentala dimension av klimatetik diskuterats av Michael S. Northcott och Peter M. Scott, se Northcott & Scott 2014, 7.

## SLUTSATSER OCH DISKUSSION

Kyrkan kommer ihåg sig själv som en gemenskap som har spelat en roll i skapandet och distribuerandet av en skadlig miljöuppfattning som grundar sig i en västerländsk exploaterande naturrelation. Klimatdokumenten tar avstånd från denna typ av historia. Istället ämnar kyrkan enligt dokumenten jobba för en holistisk syn där människan ses som en del av skapelsen snarare än dess härskare. Denna holistiska självförståelse är förankrad i en blandning av ett progressivt (en progression från ett sämre förflutet mot en bättre samtid, gällande den västerländska exploaterande naturrelationen) och ett cykliskt (återknyter till kyrkans uråldriga tradition och de bibliska texterna som talar om människans nära koppling till skapelsen) mnemoniskt narrativ. Som Pauliina Kainulainen och Per Larsson påpekat har de stora lutherska kyrkorna i Finland och Sverige traditionellt sett haft en relativt individualistisk syn på människan, inklusive hennes förhållande till naturen. I Evangelisk-lutherska kyrkans fall handlar klimatarbetet också om en utveckling bort från den starka individualismen mot en mer kollektivistisk syn och ett holistiskt ansvar. Kyrkans klimatarbete kan således anses vara en del av den senaste ekoteologiska diskussionen, en produkt av den, men samtidigt en konkretisering av ekoteologins teori för kyrkans praxis. I detta holistiska klimatansvar ingår en tanke om ett globalt, synkroniskt ansvar gentemot alla människor, och i kristen anda framför allt de allra fattigaste som lider och kommer att lida mest av klimatkrisen. Utöver en sådan global och intergenerationell ansvarstanke innehåller klimatdokumenten även en planetarisk nivå i och med att klimatansvaret inte enbart sträcker sig till hela mänskligheten utan också till skapelsen, det vill säga hela planeten och dess ekosystem.

Detta klimatansvar är vidare förutom synkront och intragenerationellt (sträcker sig i vår egen tid till hela mänskligheten och planeten) också diakront och intergenerationellt (sträcker sig bortom vår egen tid till de kommande generationerna). Det som är tydligt i kyrkans klimatdokument är att det saknas en systematisering och

teologisk utveckling kring den diakrona, intergenerationella nivån. Det är med andra ord oklart vilka exakt de är som vi har intergenerationellt ansvar för. Närmast en definition kring vilka kyrkan har intergenerationellt ansvar för kommer citatet där det betonas att "hinsides" är en del av vår värld genom "reflektionseffekter" och att arbetet för en balanserad miljörelation är en del av kyrkans andliga arbete, och inte en separat, påklustrad uppgift som kyrkan enbart har i tiden.

Mattias Fritsch påpekar i sin teoretisering kring begreppet "turn-taking" (turtagande) att vår generation inte ska ha skuld som den drivande kraften bakom vårt klimatarbete. Snarare ska vi tänka brett och framåt: hur ska vår generations tur på jorden se ut så att den är etiskt försvarbar inför andra människor och naturen nu och i framtiden? Med hjälp av Fritsch begrepp visar jag att Evangelisk-lutherska kyrkans version av miljöetiskt turtagande är förankrat i de tre orden i klimatprogrammets rubrik: tacksamhet, respekt, måttfullhet. Enligt kyrkans klimatdokument frigör tron, kärleken och tacksamheten oss från en förlamande skuldkänsla till ett respektfullt ansvar för skapelsen. Precis som Fritsch miljöetik gör, söker sig kyrkans klimatdokument också bort från naturrätten och skuldfrågorna. Kyrkan och den enskilda medlemmen ska enligt dokumenten närma sig klimatarbetet ur ett perspektiv som betonar kärlek och tro i stället för skuld och synd. En kristen människas tur på jorden handlar, enligt kyrkans klimatdokument, om en måttfull livsstil som varken tär på andra människors eller naturens välbefinnande. Genom tro och respekt frigörs de kristna att välja en sådan tur. Samtidigt leder jämförelsen av kyrkans klimatdokument med Fritsch miljöetik till slutsatsen att en miljöetik som i mycket hög grad liknar den som presenteras i kyrkans klimatdokument går att komma fram till även utanför den lutherska och över lag kyrkliga sfären. Därför efterlyser jag en starkare betoning på det specifika evangelisk-lutherska i kyrkans framtida formuleringar av klimatansvar. Som en essentiellt transcendent gemenskap vore det relevant att diskutera mera, och tydligare, kring ett ansvar som sträcker sig inte bara till de fysiskt

levande, utan också till de ”heligas samfund”. Här kunde kyrkan hitta något unikt och specifikt, och eventuellt inspirerande för fortsatt miljöarbete.

Den starka betoningen på ”kärlekens teologi” – att tacksamheten och kärleken snarare än skuldkänslan driver förändringen mot en hållbar livsstil – riskerar också leda till en viss passivitet och omotiverad ansvarsfrihet gentemot de kommande generationerna. Detta syns i kyrkans klimatdokument på så sätt att de kommande generationerna, det vill säga mottagarna av de intergenerationella etiska val som vi fattar idag, definieras vagt och otydligt. Därför vore det relevant med en djupare och bredare diskussion

gällande vilka kyrkan har ansvar inför när det gäller den alltmer akuta globala klimatförändringen. Kyrkans klimatdokument ger upphov till en kritisk fråga som framtidens generationer kommer att ställa ifall vi inte gör det idag: hur ska vårt intergenerationella klimatansvar se ut om skulden för våra ohållbara val inte är en viktig del av dess definition?

Forskardoktor Otso Kortekangas är historiker och magisterstuderande i systematisk teologi vid Åbo Akademi.

• okorteka@abo.fi

## BIBLIOGRAFI

- Chakrabarty, Dipesh (2021). *The Climate of History in a Planetary Age*. Chicago: Chicago University Press.
- Fritsch, Matthias (2018). *Taking Turns with the Earth: Phenomenology, Deconstruction, and Intergenerational Justice*. Stanford: Stanford University Press.
- Gardiner, Stephen M. (2011). *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change*. New York: Oxford University Press.
- Habel, Norman C., red. (2000). *Readings from the Perspective of Earth*. The Earth Bible Vol. 1. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Handbok för Kyrkans miljödiplom (2021). *Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland*. <https://evl.fi/miljo-diplom> (läst 23.8.2022).
- Hynynen, Tuomas (2019). *Uskon ja rakkauten asi- alla: Kirkon opetus, oppi, usko ja etiikka Suomen evankelis-luterilaisen kirkon eettisissä kannan- otoiissa 2005–2010*. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Kainulainen, Pauliina, red. (2007). *Pyhän kosketus luonnossa: Johdatus kristilliseen ekoteologiaan*. Helsingfors: Kirjapaja.
- Kainulainen, Pauliina (2013). *Metsän teologia*. Hel- singfors: Kirjapaja.
- Kopperi, Kari & Risto Saarinen (2022). *Läsnäoleva Kristus: Tuomo Mannermaan koulu teologian ja kirkon asialla*. Helsingfors: Suomalainen teolo- ginen kirjallisuusseura.
- Kyrkans energi- och klimatstrategi: En kolneutral kyrka 2030. (2019). *Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland*. [https://evl.fi/plus/samhalle-och- kyrka/hallbar-utveckling/kolneutral-kyrka](https://evl.fi/plus/samhalle-och-kyrka/hallbar-utveckling/kolneutral-kyrka) (läst 23.8.2022).
- Kysely suomalaisten luontosuhteesta (2020). *Miljö- ministeriet och MDI*. [https://www.ymparisto. fi/download/noname/%7BA3413995-0A9F-4172-B9E4-6A3DBA0DBCCB%7D/159927](https://www.ymparisto.fi/download/noname/%7BA3413995-0A9F-4172-B9E4-6A3DBA0DBCCB%7D/159927) (läst 16.5.2022).
- Larsson, Per (2010). *Skapelsens Frälsning: Ekoteologi i miljö- och klimathotens tid*. Skellefteå: Artos.
- Löytty, Olli (2006). *Ambomaamme: Suomalaisen lähe- tyskirjallisuuden me ja muut*. Tampere: Vasta- paino.
- Northcott, Michael S. & Peter M. Scott (2014). Intro- duction. *Systematic Theology and Climate Change*. Red. Michael S. Northcott & Peter M. Scott. Abingdon: Routledge, 1–14.
- Pesonen, Heikki (2004). *Vihertyvä kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko ympäristötoimijana*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.

- Röstlund, Lisa (2022). *Skogslandet: En granskning*. Stockholm: Forum.
- Tacksamhet, respekt, måttfullhet: Klimatprogram för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland* (2008). Helsingfors: Kyrkostyrelsen.
- Thurfjell, David (2020). *Granskogsfolk: Hur naturen blev svenskarnas religion*. Stockholm: Nordstedts.
- Veikkola, Juhani (2007). Kristillisen ekoteologian kehitys. *Pyhän kosketus luonnossa: Johdatus kristilliseen ekoteologiaan*. Red. Pauliina Kainulainen. Helsingfors: Kirjapaja, 21–44.
- White, Hayden (1973). *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- White, Lynn (1967). The Historical Roots of Our Ecological Crisis. *Science* 155, 1203–1207.
- Zerubavel, Eviatar (2004). *Time Maps: Collective Memory and the Social Shape of the Past*. Chicago: University of Chicago Press.